

حضرت مهدی آخرین احیاگر و مجدد در اسلام

عبدالعزیز نعمانی

«يحمل هذا العلم من كل خلف عدوله، ينفون عنه تحريف الغالين وانتحال المبطلين وتأويل الجاهلين»^(۴) «در هر دور و زمانی افراد عادل و وارسته حامل این علم می گردند، که آن را از تحریف افراطی ها، دستبرد باطل گرایان و تأویل بی مورد جاهلان پیراسته می نمایند.»

تاریخ درخشان اسلام، بهترین گواه بر این مدعاست که قرآن و احادیث پیامبر اسلام صلی الله علیه وسلم بدون کوچکترین تغییر و تحریف به همان صورت اولیه خود باقی مانده اند و رسالت مهم و ارزنده احیاگری و تجدید دین همواره در جریان بوده است و مطابق پیشگویی پیامبر اسلام صلی الله علیه وسلم این روند تا قیام رستاخیز تداوم خواهد داشت: «لا تزال هذه الأمة ظاهرين على من خالفهم حتى يأتي امر الله و هم ظاهرون»^(۵) «همواره این امت بر مخالفان خود غالب و پیروز است و این پیروزی تا قیام رستاخیز ادامه خواهد داشت.»

در پرتو این روایات حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه، نخستین جانشین پیامبر و اولین پرچمدار این حرکت ارزنده بود؛ او که با صراحت اعلام کرد: «تا مادامی که پیروی خدا و پیامبر او می کنم، اطاعتم کنید و اگر از فرمان خدا و پیامبرش سرپیچیدم، حق اطاعت بر شما ندارم.»^(۶)

ایشان در آغاز خلافت با حساسیت و جدیت تمام با مانعین زکات و مرتدان برخورد کردند، آنان که می گفتند: «ما نماز می خوانیم، اما زکات نمی دهیم!» ولی حضرت ابوبکر رضی الله عنه با آنان به شدت مخالفت نمود و اعلام کرد: «به خدا سوگند! با آنانی که میان نماز و زکات جدایی افکنده اند، پیکار خواهم نمود. به خدا سوگند در صورتی که بزغاله ای کمتر از آنچه به پیامبر صلی الله علیه وسلم پرداخت می کردند به من پیردازند، با آنان خواهم جنگید!»

تدوین قرآن و نشر آن، اجرای احکام شریعت بر منهای نبوت و گسترش فتوحات اسلامی، از نشانه های بارز تجدید و احیاگری دین اسلام در زمان خلفای راشدین به حساب می آید. در طول تاریخ اسلام حرکت تجدید و احیاگری همواره در جریان بوده، اصلاح گران، مجددان، رهبران نهضت های دینی

خداوند عزوجل به منظور هدایت بشر و تبیین صراط مستقیم و نجات آن از سردرگمیها و رنجهای زندگی، دین را مطابق با نیاز هر زمان، تشریح فرموده و آن را در قالب کتابی و حیاتی بر پیامبر فرو فرستاده تا مردم را به سوی فرامین آن فرا خواند و آنان را به راه سعادت و خوشبختی سوق دهد؛ دین اسلام برگزیده ترین، جدیدترین و آخرین برنامه الهی برای هدایت بشر است. چنانکه خداوند می فرماید: «ان الدين عند الله الاسلام» (آل عمران: ۱۹)؛ «همانا دین در پیشگاه خداوند، دین اسلام است.» «و من یتبع غیر الاسلام دیناً فلن یقبل منه» (آل عمران: ۸۵)؛ «و کسی که غیر از اسلام دین دیگری را بطلبد، هرگز از او پذیرفته نخواهد شد.»

خداوند دین اسلام را به مرحله تکامل رسانده و خود عهده دار پاسداری و ضامن بقای آن شده است، طوری که دین اسلام به عنوان یک برنامه کلی زندگی برای انسان متمدن مطرح است و در تمام زمینه های اعتقادی، عبادی، اخلاقی، فردی و اجتماعی بحث می کند و با حقیقت ذاتی و حیات و طراوت خویش تا ابد باقی است و هرگز آثار و غبار کهنگی بر آن نمی نشیند. از همین رو حقایق و عقاید اسلامی تغییرناپذیر و احکام و قوانینش کامل و غیر قابل نسخ اند، به گونه ای که هیچ گونه تحریف و دستبردی در آنها راه ندارد.

بدون تردید زندگی بشر در حال تحول و دگرگونی است و هر لحظه بر احتیاجات بشر و متقابلاً به عرصه پاسخگویی دین افزوده می شود. برای رفع این مسأله در ادوار مختلف، مجددان و مصلحان در راستای تجدید و احیای دین، گامهای بسیار مؤثری برداشته اند. آنان طبق شرایط و ضرورت زمان خویش با روشهای مختلف این خدمت ارزنده را انجام داده اند. رسول اکرم صلی الله علیه وسلم نیز به وجود مجددانی که بر روش انبیاء به تجدید و احیای دین می پردازند نوید داده است: «ان الله یبعث لهذه الأمة على رأس كل مائة سنة من یجدد لها دینها»^(۷)؛ «همانا خداوند برای این امت در آغاز هر قرنی، کسی را مبعوث خواهد کرد تا دین آنان را تجدید نماید.»

در حدیث دیگری نیز این مفهوم با الفاظ دیگری آمده است:

و علما و اندیشمندان در راستای اصلاح و تجدید عظمت اسلام، مبارزه علیه ظلمت و جهالت، ایستادگی در برابر فتنه‌های زمان و قدرتهای باطل، روشنگری در مقابل اعتقادات الحادی و انحرافات علمی و فکری، فساد اخلاقی و زدودن غبار شبهه و تردید از سیمای پرفروغ اسلام زحمات فراوانی را متحمل شده‌اند و کارنامه‌های پرارجی را از خود به جا گذاشته‌اند که همه قابل تقدیر و تحسین‌اند.

در هر حال احیای سابقه درخشانی در تاریخ اسلام دارد، که در روایات شیعه و سنی در مورد آن بحث شده است. شیعه خلأ پس از ختم نبوت را با بحث امامت دوازده امام و غیبت امام دوازدهم حضرت مهدی تا روز قیامت قابل حل می‌داند. اما از دیدگاه اهل سنت این خلأ با ظهور مجددان و مصلحان دینی در هر عصر و قرن، مطابق با پیشگویی و بشارت پیامبر اسلام صلی الله علیه و سلم تا قیام قیامت ادامه خواهد یافت و نهایتاً این حرکت احیایگری و تجدید دین با ظهور حضرت مهدی و نزول حضرت عیسی علیه السلام از آسمان در سطح جهانی و فراگیر شکل خواهد گرفت.

در آن زمان حضرت مهدی قیام خواهد نمود و به عنوان رهبر، هدایتگر و پیشوای معنوی مردم مطرح خواهد شد؛ بساط ظلم و ستم علیه بشریت پایان می‌پذیرد و عدل و قسط و مساوات همه گیتی را فرا خواهد گرفت. رسول اکرم صلی الله علیه و سلم فرمودند: «لو لم یبق من الدهر الا یوم لبعث الله رجلاً من اهل بیتی لیملاها عدلاً کما ملئت جوراً»^(۱) «اگر از دنیا جز یک روز باقی نماند، قطعاً خداوند در آن روز مردی از اهل بیت مرا برخواهد انگیزد که دنیا را پر از عدل و داد نماید چنانکه پر از ظلم و جور شده بود.»

ظهور حضرت مهدی از دیدگاه اهل سنت

اعتقاد به ظهور حضرت مهدی از باورهای مهم اهل سنت و از علایم کبرای قیامت به حساب می‌آید؛ تا آنجا که برخی از محدثان و محققان اهل سنت روایاتی را که پیرامون ظهور حضرت مهدی نقل شده است در حد تواتر معنوی می‌دانند و منکر مطلق آن را قاسق می‌خوانند.

اهل سنت و شیعه درباره بشارت‌های پیامبر اسلام صلی الله علیه و سلم راجع به ظهور حضرت مهدی و مأموریت جهانی و شخصیت معنوی و نشانه‌های ظهور و ویژگیهای انقلاب ایشان تا حد زیادی اتفاق

نظر دارند؛ اما تفاوت اساسی در آن است که شیعیان معتقدند حضرت مهدی امام دوازدهم و فرزند محمد بن حسن عسکری است که در سال ۲۵۵ هجری متولد شده و هم اکنون زنده و غایب است؛ در حالیکه اهل سنت معتقدند کسی با نام و لقب مهدی هنوز متولد نشده و غایب نیست، بلکه چنین فردی با نام محمد بن عبدالله و ملقب به «المهدی»، از خاندان رسول اکرم صلی الله علیه و سلم در قرب قیامت به منظور احیاء و تجدید دین اسلام ظهور خواهد کرد. محققان و دانشمندان اهل سنت ظهور حضرت مهدی موعود را در قرب قیامت از معتقدات اهل سنت و جماعت بر شمرده‌اند:

۱- شیخ الاسلام احمد بن عبدالحلیم مشهور به ابن تیمیه رحمه الله می‌فرماید: «ان الاحادیث التي یحتج بها علی خروج المهدی احادیث صحیحة رواها ابو داود و الترمذی و احمد و غیرهم من حدیث ابن مسعود و غیره»^(۲)؛ «احادیثی که از آنها بر خروج مهدی استدلال می‌شود صحیح‌اند، آنها را [محدثان بزرگ همچون] امام ابو داود، ترمذی، احمد و دیگران از سند عبدالله بن مسعود رضی الله عنه و دیگر اصحاب، روایت نموده‌اند.»

۲- علامه مسعود بن عمر تفتازانی (متوفی ۷۹۲ هـ) می‌فرماید: «قد وردت الاحادیث الصحیحة فی ظهور امام من ولد فاطمة الزهراء رضی الله عنها یملاً الدنيا قسطاً و عدلاً کما ملئت ظلماً و جوراً»^(۳) احادیث صحیحی درباره ظهور امامی از دودمان فاطمه زهرا رضی الله عنها روایت شده که وی دنیا را پر از قسط و عدل خواهد کرد چنانکه پر از ظلم و ستم شده است.»

۳- علامه جلال الدین سیوطی به نقل از امام ابوالحسن محمد بن حسین سحری و امام ابوالعباس احمد بن محمد هیتمی به نقل از برخی ائمه آورده‌اند که: «قد تواترت الاخبار و استفاضت بکثرة رواتها عن المصطفی صلی الله علیه و سلم بمجیء المهدی و انه من اهل بینه و انه سیملک سبع سنین و انه یملاً الارض عدلاً»^(۴)؛ اخبار و روایات درباره آمدن مهدی متواتر است و از جهت کثرت روایان آن از پیامبر صلی الله علیه و سلم در حد استفاضه است، که بیان می‌دارد مهدی از اهل بیت ایشان است و هفت سال حکومت خواهد کرد و زمین را پر از عدل و داد می‌کند.»

۴- امام محقق و محدث، شمس الدین محمد بن احمد سفارینی حنبلی (متوفی ۱۱۸۸ هـ) می‌فرماید:

✓ احادیثی که از آنها بر خروج مهدی استدلال می‌شود صحیح‌اند، آنها را [محدثان بزرگ همچون] امام ابو داود، ترمذی، احمد و دیگران از سند عبدالله بن مسعود رضی الله عنه و دیگر اصحاب، روایت نموده‌اند

معتقدند چنین فردی که یک رهبر الهی و معنوی است، برای احیای دین به موقع ظهور خواهد کرد.^(۱۳) اما در ادامه می‌افزاید: «در همین صد و پنجاه سال اخیر در میان اهل سنت مدعیان دروغین مهدویت ظهور کرده‌اند. البته ما آنها را مهدی دروغین می‌دانیم زیرا که به مهدی معینی اعتقاد داریم، اما در میان اهل سنت چنین اعتقادی وجود ندارد. یک نفر که ادعای مهدویت بکند، نمی‌توان به راحتی او را تکذیب کرد. هر کس که قیام کند، می‌تواند ادعا کند که همان مهدی موعود است. حال از چه طریق می‌توان این مدعا را اثبات یا رد کرد، مشخص نیست.»^(۱۴)

درباره این بخش از سخنان نویسنده باید عرض کرد که مدعیان مهدویت از دیدگاه اهل سنت و جماعت همانند مدعیان دروغین نبوت قابل تشخیص‌اند، زیرا ظهور حضرت مهدی تمهیدات و مقدماتی دارد که با تحقق آنها زمینه ظهور ایشان فراهم می‌گردد؛ این مقدمات به نام علایم صغرای قیامت به طور مبسوط در کتابهای عقیدتی اهل سنت و جماعت ذکر شده‌اند. لذا از این بابت جای نگرانی نیست زیرا امر مهدی از دیدگاه اهل سنت مثل روز روشن است و نشانه‌ها و علاماتی که پیش از ظهور و بعد از آن اتفاق می‌افتد و علایم و نشانه‌هایی که درباره ویژگیهای اخلاقی و سیمای آن بزرگوار در احادیث آمده شخصیت ایشان را کاملاً از مدعیان دروغین متمایز می‌کند.

چنانکه خود نویسنده نیز در ادامه اذعان کرده کسانی که در میان اهل سنت ادعای مهدویت کرده‌اند همچون احمد سودانی که به مهدی سودانی معروف شد به متهمدی (مهدی نما) ملقب شده‌اند و کسی این ادعای آنان را نپذیرفته است.

محمد عبدالله قریشی و جیهان عتیبی نیز که در مکه مکره ادعای مهدویت کردند، حکومت عربستان سعودی آنها را بازداشت و اعدام کرد و علمای سعودی و علمای سایر ممالک اسلامی آنان را ملحد و متجاوز در حرم الهی خواندند و کسی از آنان اتباع نکرد.

شیخ علی کورانی از نویسندگان و محققان معاصر شیعه درباره اعتقاد اهل سنت و جماعت در مورد حضرت مهدی و حرکت‌های معاصر مهدویت می‌گوید: «اصالت اعتقاد به حضرت مهدی از دیدگاه اهل سنت از آنجا روشن می‌گردد که روایات فراوانی در منابع و اصول روایی و اعتقادی آنها و نیز فتاوا و آراء دانشمندان و تاریخ علمی و سیاسی آنان در خلال نسل‌های گذشته وجود دارد که گواه بر این عقیده

«قد كثرت الروایات بخروج المهدي حتى بلغت حد التواتر المعنوی و شاع ذلك بين علماء السنة حتى عد من معتقداتهم فالایمان بخروج المهدي واجب كما هو مقرر عند اهل العلم و مدون في عقائد اهل السنة و الجماعة»^(۱۵)؛ «روایات پیرامون خروج مهدی بسیار زیادند و به حد تواتر معنوی رسیده‌اند و این مسأله در میان علمای اهل سنت به قدری شایع است که از معتقدات آنان به حساب می‌آید، لذا ایمان به خروج مهدی واجب است چنانکه این مسأله نزد اهل علم به اثبات رسیده و در کتب اعتقادی اهل سنت و جماعت تدوین شده است.»

۵- امام احمد بن عبدالرحیم معروف به شاه ولی الله محدث دهلوی (متوفی ۱۱۷۶ ه.ق) می‌فرماید: «همچنین ما به یقین می‌دانیم که شارع علیه الصلاة والسلام نص فرموده است به آنکه امام مهدی در اوان قیامت موجود خواهد شد و وی عندالله و عند رسوله امام بر حق است و پر خواهد کرد زمین را به عدل و انصاف چنانکه پیش از وی پر شده باشد به جور و ظلم؛ پس با این کلمه افاده فرموده‌اند استخلاف امام مهدی را، و واجب شد اتباع وی در آنچه تعلق به خلیفه دارد چون وقت خلافت او آید.»^(۱۶)

دیدگاه برخی از روشنفکران معاصر

برخی از روشنفکران و نویسندگان شیعی و سنی معاصر پیرامون مسئله احیاگری و ظهور مجددان از دیدگاه اهل سنت، مطالبی را ذکر کرده‌اند؛ در لابه لای این مطالب مواردی به چشم می‌خورد که اعتقاد اهل سنت را نسبت به ظهور حضرت مهدی و شناخت ایشان، مبهم و کم‌رنگ جلوه می‌دهد و برخی از آنها علایم و تحولاتی را که در روایات اسلامی پیش بینی شده و در قرب قیامت ظهور خواهد کرد غیر قابل قبول و مبالغه‌آمیز خوانده‌اند.

یکی از نویسندگان و صاحب نظران معاصر شیعی در بحث «دین و احیاگری دینی» مسئله مهدویت را در دو بُعد خاص و عام مطرح کرده است.^(۱۷)

نویسنده درباره اعتقاد اهل سنت در مورد مهدویت می‌نویسد: «اهل سنت روایات مختلف در مورد مهدویت دارند و کتابهای قطوری در این مورد نوشته‌اند. منتها آنها مهدویت عام را قبول دارند، به این معنا که در آخر زمانی که فرا خواهد رسید، شخصی به نام مهدی قیام خواهد کرد. وی هدایت‌گر و پیشوا خواهد بود. اما اعتقاد ندارند که او از پدر و مادر معینی به دنیا آمده و هزاران سال زنده بوده است، بلکه

✓ مدعیان دروغین نبوت قابل تشخیص‌اند، زیرا ظهور حضرت مهدی تمهیدات و مقدماتی دارد که با تحقق آنها زمینه ظهور ایشان فراهم می‌گردد.

بشارت داده شده است. ظهور حضرت مهدی در حقیقت تحقق آرزوی کسانی خواهد بود که خواهان رفاه و آسایش بشراند و رؤیای دیرینه فلاسفه ای امثال فارابی خواهد بود که درباره حکومت جهانی و مدینه فاضله نظریه پردازی کردند.^(۱۵)

شیخ عبدالعزیز بن باز رحمه الله (مفتی سابق عربستان سعودی) می فرماید: «امر ظهور مهدی واضح و معلوم است. احادیث در این باره به حد استفاضه و تواتر رسیده اند. تعداد زیادی از علما به تواتر این احادیث اذعان نموده اند. تواتر این احادیث معنوی است و این به خاطر کثرت طرق روایت و تفاوت منابع و روایت صحابه پیامبر و اختلاف الفاظ آن است. از این رو اعتقاد به این مسئله حق است و روایات دلالت بر ثبوت این شخصیت موعود و حق بودن خروج وی دارند. نام ایشان محمد بن عبدالله علوی حسنی است و از دودمان حسن بن علی بن ابی طالب رضی الله عنهما خواهد بود. ظهور این امام موعود در آخر الزمان، نزول رحمتی از جانب خداوند بر امت اسلامی است، زیرا توسط ایشان عدل و حق اقامه می گردد و بساط ظلم و جور برچیده می شود.»^(۱۶)

ظهور علایم صغرای قیامت

قبل از ظهور حضرت مهدی موعود، حوادث و وقایعی اتفاق خواهد افتاد که در احادیث پیامبر و روایات اسلامی از آنها به عنوان علایم و نشانه های صغرای قیامت یاد شده است. این علایم در حکومت، جامعه و اخلاق مردم به شیوه های متفاوت و در حد وسیعی گسترش می یابند و جهان را با هرج و مرج و افسار گسیختگی روبرو خواهند کرد. پیامبر اسلام، حضرت محمد صلی الله علیه و سلم، نشانه های بسیاری را پیشگویی فرموده اند که در زمان حاضر بخش بزرگی از آنها آشکار شده اند. آن حضرت صلی الله علیه و سلم فرمودند در آخر الزمان و در قرب قیامت دین اسلام غریب و نا آشنا می شود چنانکه در آغاز غریب بود؛ صبرکننده بر دین همانند کسی خواهد بود که اخگر آتش در کف خود گرفته باشد؛ بدعتها ظاهر می شوند و نام سنت بر آنها اطلاق می گردد؛ حلال حرام می شود و حرام حلال؛ امر به معروف ترک می شود، علم برداشته می شود و جهل دینی عام می گردد، مردم از آخرت غافل می شوند و به دنیا مشغول می گردند؛ مال و ثروت در راههای نامشروع که مورد غضب و خشم خداوند است خرج می شود؛ مساجد به ظاهر آباد و مزین هستند اما از هدایت و معنویت خالی اند؛

است. بنابراین حرکت هایی که از سوی مدعیان مهدویت در جوامع اسلامی اهل سنت رخ داد مانند جنبش مهدی سودانی در قرن گذشته و حرکتی که در آغاز این قرن در حرم مکه اتفاق افتاد و جنبش هایی که اندیشه های مهدویت را به شکل آشکاری نشان می داد مانند «جنبش جهاد و هجرت» در مصر و حرکت های مشابه آن، که در اثر به وجود آمدن خلأ فکری و یا تحت تأثیر تفکرات شیعی درباره حضرت مهدی آنگونه که برخی تصور می کنند، پدید نیامد.^(۱۷) عده ای از نویسندگان و روشنفکران معاصر اهل سنت نیز درباره اعتقاد به ظهور مهدی موعود با شک و تردید نگریده اند. و ظهور فردی را با نام مهدی بکلی نفی کرده و آن را نشأت گرفته از اعتقادات اهل تشیع دانسته اند و یا ظهور چنین فردی را با ویژگیها و علایم خاص انکار نموده اند.^(۱۸)

در پاسخ این اظهارات، علما و محققان اهل سنت جهان اسلام واکنش نشان داده اند؛ از آن جمله شیخ عبدالعزیز بن باز (مفتی اعظم سابق عربستان سعودی) شیخ محمد صالح عثیمین، استاد عبدالمحسن عباد استاد دانشگاه اسلامی مدینه منوره، شیخ محمدعلی صابونی، شیخ محمد خضر حسین، علامه محمد سابق از اساتید دانشگاه الازهر و محدث معاصر شیخ ناصرالدین البانی؛ مولانا بدرعالم میرتهی و مولانا محمدزکریا کاندهلوی از علمای برجسته هندوستان که هر یک با نشر کتاب، مقاله، صدور فتوا و ایراد سخنرانی به رد صریح این رویکرد پرداخته اند و ایرادات آنان را پاسخ گفته اند.

دکتر عبدالحلیم محمود، رئیس اسبق دانشگاه الازهر مصر می فرماید: «خبیر ظهور حضرت مهدی در نصوص صریح احادیث آمده است. آغاز ظهور حضرت مهدی از مکه مکرمه و قبل از نزول حضرت مسیح عیسی بن مریم علیه السلام خواهد بود. امام مهدی متولی امر مسلمانان می شود و آنان را در جهاد با دشمنان اسلام رهبری می کند، تا آنکه حضرت مسیح علیه السلام از آسمان فرود می آید و بر منهای شریعت حضرت محمد صلی الله علیه و سلم و در راستای تحکیم ارکان اسلام تلاش می کند. محتوای احادیثی که درباره حضرت مهدی روایت شده اند آن است که وی فرمانده عربی مبارز و مجاهدی است که برای نشر عدل و دفع ظلم و ستم تلاش خواهد نمود چنانکه در احادیث به این مطلب تصریح شده است. همچنین در احادیث به تحقق حکومت جهانی تحت پرچم واحد که همانا پرچم عدل، احسان و حق است،

- ☑ نام ایشان محمد بن عبدالله علوی حسنی است و از دودمان حسن بن علی بن ابی طالب رضی الله عنهما خواهد بود. ظهور این امام موعود در آخر الزمان، نزول رحمتی از جانب خداوند بر امت اسلامی است.

مسجد آن شهر و برخی نواحی آن ویران می گردند. امام احمد سرهندی مشهور به مجدد الف ثانی رحمه الله در این باره می فرماید:

«علامات قیامت، که مخبر صادق (علیه و علی آله الصلوات والتسلیمات) از آن خبر داده است، حق است، احتمال تخلف ندارد. مثل طلوع آفتاب از جانب مغرب بر خلاف عادت و ظهور مهدی (علیه الرضوان) و نزول حضرت روح الله علی نبینا و علیه الصلاة و السلام و خروج دجال و ظهور یاجوج و ماجوج و خروج دابة الارض و دخانی (دودی) که از آسمان پیدا شود، تمام مردم را فرا گیرد و دردناک کند. مردم از اضطراب گویند: ای پروردگار ما! این عذاب را از ما دور کن که ما ایمان می آریم و آخر علامات آتش است که از «عدن» خیزد.

و جماعتی از نادانی گمان کنند شخصی را که دعوی مهدویت نموده بود از اهل هند، مهدی موعود بوده است. پس به زعم اینان مهدی گذشته است و فوت شده و نشان می دهند که قبرش در «فره» است. در احادیث صحاح که به حد شهرت، بلکه به حد تواتر معنأ رسیده اند، تکذیب این طایفه است، چه آن سرور علیه و علی آله الصلاة و السلام مهدی را علامات فرموده است.»^(۱۹۶)

شناخت حضرت مهدی موعود

نام ایشان محمد و نام پدرشان عبدالله است، چنانکه رسول اکرم صلی الله علیه و سلم فرمودند: «اسمه اسمی و اسم ابیه اسم ابی»^(۱۹۷). کنیه ایشان «المهدی» است، به معنای «هدایت یافته» زیرا وی از جانب خداوند هدایت یافته است تا پیشوای هدایت و معنویت جهانیان قرار گیرد.

بنابر اعتقاد اهل سنت و جماعت حضرت مهدی متولد نشده و در قرب قیامت از خاندان پیامبر صلی الله علیه و سلم و از ذریه حضرت فاطمه رضی الله عنها به دنیا خواهد آمد. روایت است که رسول اکرم صلی الله علیه و سلم فرمودند: «المهدی من عترتی من ولد فاطمة»^(۱۹۸)؛ «مهدی از خاندان من و از فرزندان فاطمه است.»

در اخلاق و رفتار شبیه پیامبر است اما در قیافه با آن حضرت صلی الله علیه و سلم مشابهت چندانی ندارد. پیشانی روشن و بلند و بینش کشیده است.^(۱۹۹) در برخی روایات آمده است که هنگام ظهور ایشان ندایی از آسمان می آید که «ان هذا المهدی فاتبعوه»^(۲۰۰) «همانا این شخص مهدی است از او

نماز به خاطر ریاء و نشان دادن به مردم گذارده می شود؛ خشوع از دلها می رود چنانکه یک نفر خاشع پیدا نمی شود؛ مؤمن تحقیر و فاسق توقیر و تکریم می شود؛ دروغ را حلال می شمارند، قسمهای دروغ به خدا بسیار می شود؛ آخر این امت گذشتگان این امت را لعن می کنند؛ شهادت به دروغ معمول می گردد، ربا عام می شود، شراب، زنا و موسیقی حلال شمرده می شود؛ محارم خداوند هتک می شود و مردم همانند حیوانات در منظر عام بر یکدیگر می جهند؛ قتل و آدم کشی بسیار می شود، مردان از زنان اطاعت می کنند و صله رحم و خویشاوندی قطع می شود؛ کبر، حسد، بخل و حرص دنیا دلهای مردم را فرا می گیرد؛ پادشاهان و رؤسای مملکت از میان افراد خوشگذران انتخاب می شوند؛ افراد بادیه نشین و چوپانان به ثروتهای کلان و بادآورده می رسند و دارای کاخها و آسمانخراشهای بلند می گردند و بر تخت فرمانروایی تکیه می زنند؛ علاوه بر این حوادث، بلایای آسمانی از قبیل سیل، طوفان، زلزله و رانش زمین به کثرت اتفاق خواهد افتاد.»^(۲۰۱)

علایم کبرای قیامت

رسول اکرم صلی الله علیه و سلم فرمودند: «قیامت هرگز برپا نخواهد شد تا آنکه ده نشانه آن را ببینید.» سپس فرمودند: «نشانه های قیامت عبارتند از: برخاستن دود، ظهور دجال، بیرون آمدن جنبه زمین، طلوع خورشید از جانب مغرب، فرود آمدن حضرت عیسی بن مریم علیه السلام، خروج یاجوج و ماجوج، پدید آمدن سه خسف (فرو رفتن مردم در زمین) یکی در جانب مشرق و یکی در جانب مغرب و سومی در جزیره عرب و آخرین نشانه آتش است که از سرزمین یمن بر می خیزد و مردم را به سوی میدان حشر سوق می دهد.»^(۲۰۲)

علما و محققان اسلامی درباره ظهور نخستین علامت کبرای قیامت اختلاف نظر دارند؛ برخی معتقدند که نخستین علامت ظهور حضرت مهدی موعود خواهد بود، اما برخی دیگر بر این باورند که قبل از ظهور حضرت مهدی موعود، دابة الارض (جنبه زمین) با مردم سخن خواهد گفت و خورشید از جانب مغرب طلوع خواهد کرد. در روایت به برخی از فتنه های قبل از ظهور مهدی موعود اشاره شده است از آن جمله پدید آمدن فتنه ای فراگیر بر همه مسلمانان و استیلای روم و مغول (غریبها و شرقیها) بر آنان؛ پدیدار شدن زلزله در دمشق که بر اثر آن سمت غربی

✓ قبل از ظهور حضرت مهدی جنگهای شدید میان مسلمانان و رومی ها (غریبها) آغاز می گردد؛

پیروی کنید.»

جنگ رومی‌ها با مسلمانان

قبل از ظهور حضرت مهدی جنگهای شدیدی میان مسلمانان و رومی‌ها (غریبها) آغاز می‌گردد؛ رسول اکرم صلی الله علیه و سلم فرمودند:

«شما بالاخره با رومی‌ها بر صلح با امنیت توافق خواهید نمود، و آنان همراه با شما با سایر دشمنانتان خواهند جنگید. در این جنگ شما و متحدانتان پیروز می‌شوید و به غنایم انبوهی دست خواهید یافت و سالم و سلامت خواهید بود. تا آنکه در میدانی گرد هم می‌آید آنجا یکی از مسیحیان صلیبی را بلند می‌کند و فریاد می‌زند: «صلیب پیروز شد!» چنانکه فردی از مسلمانان آشفته می‌شود و صلیب وی را می‌شکند. پس از این حادثه، رومی‌ها پیمان صلح را می‌شکنند و برای جنگ با مسلمانان به ساماندهی قوا و تجهیزات می‌پردازند. آنان با هشتاد پرچم که تحت لوای هر یک دوازده هزار سرباز است و تعدادشان به ۹۶۰ هزار نفر می‌رسد به مقابله مسلمانان می‌پردازند، مسلمانان نیز به مقابله می‌پردازند که در این جنگ تعداد زیادی از مسلمانان به شهادت می‌رسند.»^(۳)

این جنگ احتمالاً جنگ جهان کفر به سرکردگی «ناتو» با جهان اسلام می‌باشد، و یا جنگ جهانی سوم است که مطابق با پیشگویی پیامبر اسلام صلی الله علیه و سلم در آینده اتفاق خواهد افتاد. هم‌اکنون نیز دنیای غرب به سرکردگی آمریکا در حال دشمن تراشی و تبدیل کردن دنیا اسلامی به یک دشمن مشترک برای غرب است. پس از فروپاشی اتحاد شوروی و انحلال پیمان نظامی «ورشو» آمریکا به منظور حفظ منافع خویش فعالیت سازمان یافته‌ای را آغاز کرد تا تداوم و گسترش پیمان آتلانتیک شمالی «ناتو» قوی‌تر شود و در مقابل دشمن فرضی کاملاً آمادگی نشان دهد؛ اما پس از حوادث ۱۱ سپتامبر از طرف سیاستمداران و روشنفکران غرب، دین اسلام به عنوان مهمترین دشمن جهان غرب و مسیحیت مطرح شده و مقابله همه جانبه و مشترکی علیه مسلمانان به صورت یک استراتژی مدون و سازمان یافته در حال پیشروی و اجراست.

بدون تردید این استراتژی دراز مدت خواهد بود و شاید زمانی فرا رسد که روند این جریانات به مقابله نظامی غریبها با جهان اسلام منجر شود. و دقیقاً همان موردی باشد که در حدیث پیامبر اسلام صلی الله علیه و سلم پیشگویی شده است.

جنبش سفیانی

جنبش سفیانی و هجوم لشکریان وی به ممالک اسلامی که به حمایت غریبها و یهود صورت می‌گیرد از اتفاقات مهمی است که قبل از ظهور حضرت مهدی صورت می‌گیرد وی از حاکمان خود فروخته و غرب زده است که با شورش یا کودتا به سرعت بر سرزمین شام (سوریه، اردن و فلسطین) استیلا می‌یابد و آن را یکپارچه تحت فرمان خود در می‌آورد. سفیانی از بدترین فرمانروایان خواهد بود وی کسانی را که از فرمان او سر باز می‌زنند خواهد کشت و دست به قتل عام مردم و جنایات هولناکی می‌زند تا آنجا که شکم زنان را پاره می‌کند.

سفیانی پس از تصفیة دشمنان خود در شام دو لشکر بزرگ را برای تصرف عراق، ایران و حجاز گسیل می‌دارد. لشکریان سفیانی پس از ورود به کوفه به کشتار فجیعی دست می‌یازند، زنان و کودکان را اسیر می‌کنند و مردم را می‌کشند و اموال و دارایی‌شان را تصرف می‌نمایند و از آنجا برای تصرف ایران عازم می‌شوند. از طرفی شعیب بن صالح تمیمی و هاشمی با افراشتن پرچمهای سیاه و بالشکری انبوه از خراسان به جنگ سفیانی می‌آیند، نبرد دو لشکر در مقابل دوازده «استخر» آغاز می‌گردد. در آغاز لشکریان سفیانی با شکست مواجه می‌شوند و خسارات و تلفات زیادی را متحمل می‌گردند اما در نهایت لشکریان سفیانی بر مسلمانان غالب می‌شوند؛ هاشمی از مهلکه جان سالم بدر می‌برد، و شعیب بن صالح پنهانی به بیت المقدس می‌گریزد.

لشکر دیگر سفیانی بسوی حجاز پیشروی می‌کند تا مسلمانان را در تنگنا و محاصره قرار دهد. لشکر سفیانی وارد مدینه می‌شود و تا سه روز به چپاول و غارت می‌پردازد و زنان و کودکان را به اسارت در می‌آورد.

حضرت مهدی قبل از این حمله عازم مکه مکرمه می‌شود، در آنجا برخی از اهل مکه وی را می‌شناسند و در مطاف در میان مقام ابراهیم و حجر اسود با اصرار با وی بیعت می‌نمایند.

حضرت مهدی پس از ادای نماز عشاء به ایراد خطبه می‌پردازد و با صدای بلند می‌فرماید: «ای مردم! خدا را به یاد داشته باشید و همچنین این مقامی را که در حضور پروردگارتان قرار دارید. خداوند مقام ابراهیم را برگزیده و پیامبران را فرستاده و کتاب نازل فرموده و به شما دستور داده تا با ذات او شریک نگیرید، و بر طاعت او و پیامبرش استوار باشید. مفاهیم و دستورات

✓ حضرت

مهدی قبل از

این حمله

عازم مکه

مکرمه

می‌شود، در

آنجا برخی از

اهل مکه وی

را می‌شناسند

و در مطاف

در میان مقام

ابراهیم و

حجر اسود با

اصرار با وی

بیعت

می‌نمایند.

حضرت مهدی با سپاه خود که متشکل از دهها هزار نفر است برای آزادسازی مدینه منوره عازم می شود، در آنجا با دشمنان اسلام به کارزار می پردازد و آنان را شکست می دهد. سپاهیان حضرت مهدی به پیشروی در سرزمین عراق و شام ادامه می دهند و به شهر ساحلی «انطاکیه» وارد می شوند. در آنجا سه بار تکبیر می گویند که به امر خداوند دیوارهای آن شهر فرو می ریزد، سپاهیان حضرت مهدی مردان جنگی را می کشند و زنان و کودکان را اسیر می کنند و اموال فراوانی به غنیمت می برند. حضرت مهدی در آن شهر مساجدی بنا می نماید و حکومت اسلامی را مستقر می گرداند. پس از مدتی آنان برای جنگ با رومی ها و تصرف شهر قسطنطنیه حرکت می کنند و پیروزمندانه وارد شهر قسطنطنیه می شوند در این جنگ بیش از چهارصد هزار تن از جنگجویان دشمن کشته می شوند، شهرها و قلعه ها یکی پس از دیگری به تصرف سپاهیان حضرت مهدی در می آید، پیشروی سپاهیان حضرت مهدی همچنان ادامه می یابد تا آنکه فاتحانه وارد شهر «بیت المقدس» می شوند.^(۲۴)

پس از آنکه حکومت حضرت مهدی استقرار می یابد وی زمین را پیراز عدل و داد می نماید، شریعت اسلام را بر پا می دارد و سنتهای فراموش شده رسول خدا صلی الله علیه و سلم را دوباره زنده می کند. در آن زمان اسلام به اوج ترقی می رسد و با تمکن و قدرت پیش می رود در روزگار حضرت مهدی به خاطر گسترش عدل و داد راحتی، امنیت و آسایش فراگیر می شود، مال و ثروت افزایش می یابد، برکتهای آسمانی نازل می گردد، انواع محصولات و میوه ها فراوان و ارزان می شود تا آنجا که زندگان آرزو می کنند کاش دوستان و خویشاوندانشان زنده می بودند و از این همه نعمت، رفاه و آسایش بهره می جستند.^(۲۵)

خروج دجال

خروج دجال مسیح از نشانه های بزرگ قیامت است؛ رسول اکرم صلی الله علیه و سلم در «حجة الوداع» فرمودند: «خداوند هر پیامبری را که فرستاده به او گوشزد کرده تا امتش را از فتنه دجال بترساند. او در میان شما خروج خواهد کرد، جنبه های مرموز و مخفی او بر شما پنهان نمی ماند، زیرا خدایان بینا است. اما دجال، چشم راستش کور است، بر چهره اش (ک، ف، ر) نوشته شده است.»^(۲۶) وقتی که دجال خارج شود آب و آتش همراه دارد،

قرآن را زنده بگردانید و آنچه بر خلاف فرمان الهی است آن را نابود سازید. و پشتیبان هدایت و رستگاری باشید. همانا زمان فتنای دنیا فرا رسیده، من شما را به فرمانبرداری از خداوند و پیامبرش و عمل به قرآن فرا می خوانم و از شما می خواهم تا باطل را نابود و سنت های پیامبر اسلام صلی الله علیه و سلم را احیاء کنید.»

آنگاه جمعی از مؤمنان راستین که تعدادشان به سیصد و سیزده نفر می رسد با حضرت مهدی بیعت می نمایند.^(۲۷) با ظهور این نهضت لشکریان سفیانی برای مقابله با طرفداران حضرت مهدی به مکه یورش می برند اما در میان راه در سرزمین «ابواء» در زمین فرو می روند. از آن لشکر فقط یک نفر باقی می ماند که گزارش هلاکت لشکریان را به سفیانی می رساند.^(۲۸) با خیر شکست لشکریان سفیانی طرفداران حضرت مهدی از خراسان با افراشتن پرچمهای سیاه به یاری وی می آیند و ابدال و بزرگان سرزمین شام نیز به حضرت مهدی ملحق می شوند.

از پیامبر اسلام صلی الله علیه و سلم روایت شده که فرمودند:

«تخرج من خراسان رایات سود فلایردها شیء حتی تنصب بایلیاء»^(۲۹)؛ «از خراسان پرچمهای سیاهی خارج می شود که کسی نمی تواند مانع پیشروی آنها شود، تا اینکه در «ایلیا» (بیت المقدس) افراشته خواهد شد.»

و فرمودند: در آخرالزمان فتنه ای پدید می آید که مردم را همانند طلا از معدن بر می چیند؛ پس مبادا اهل شام را دشنام دهید زیرا ابدال (مؤمنان راستین) از آن دیارند. بلکه ستمگران آنان را نفرین کنید، خداوند بزودی باران تندی از آسمان نازل می کند و آنان را غرق خواهد کرد که اگر روبهان در آن حال با آنان درآویزند، بر آنان پیروز می گردند. آنگاه از جانب خاندان من سه پرچم افراشته می گردد که حداکثر پانزده هزار نفر و حداقل در میان دوازده هزار نفر خواهند بود، نشانه آنان کلمه رمز «بمیران» «بمیران» است این سه گروه با هفت لشکر که تحت لوای هفت پرچم اند و هر یک خواهان حکومت و ریاست اند به مبارزه می پردازند و آنان را می کشند و نهایتاً خداوند عزوجل الفت و مهربانی و نعمتها را به آنان باز می گرداند و آنان را متحد می سازد.»^(۳۰)

لشکرکشی مسلمانان به رهبری حضرت مهدی

بعد از وقوع حادثه فرو رفتن لشکریان سفیانی،

✓ پس از آنکه حکومت حضرت مهدی استقرار می یابد وی زمین را پیراز عدل و داد می نماید، شریعت اسلام را بر پا می دارد و سنتهای فراموش شده رسول خدا صلی الله علیه و سلم را دوباره زنده می کند.

می دهد و برابر با شریعت اسلام قضاوت می کند و آن روشها و سنت های پسندیده ای که مردم پشت گوش انداخته بودند، دوباره زنده می گرداند.

رفاه، آسایش و امنیت باری دیگر به اوج خود می رسد چنانکه دشمنی و کینه از میان می رود و گیاهان و سایر محصولات زمین همچون زمان حضرت آدم علیه السلام پاکیزه و پر برکت می رویند. بدین ترتیب وعده الهی تحقق می یابد و دین توحید گسترش پیدا می کند:

«هو الذی ارسل رسوله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله و کفی بالله شهیدا» (فتح: ۲۸)؛ خداوند همان ذاتی است که پیامبر خود را با هدایت و دین راستین (به سوی مردم) فرستاد تا او را بر همه آیینها پیروز و غالب بگرداند، کافی است که خدا خود گواه باشد.»

حضرت عیسی علیه السلام پس از پایان مأموریتش تا چهل سال می ماند و پس از آن وفات می نماید، مسلمانان بر او نماز خوانده و به خاکش می سپارند. روایات درباره حکومت حضرت مهدی متفاوت اند حداقل هفت سال و حداکثر چهل سال ایشان حکومت می کنند و پس از آن وفات خواهند نمود.^(۳۲)

پس از مراحل شکوفایی حکومت الهی، جهالت و بی دینی به سرعت جهان را فرا می گیرد و نشانه های بزرگ دیگر قیامت از جمله طلوع خورشید از مغرب، خروج دابة الارض و یاجوج و ماجوج پدید می آیند. سپس خداوند از جانب شام باد سردی می فرستد، هر که ذره ای ایمان در قلبش باشد می میرد و تنها افراد پست و بی دین باقی می مانند. که همانند پرندگان وحشی و درندگان (برای ایجاد ارتکاب فساد و ظلم) شتاب ورزیده و بر هم پیشی می گیرند، شیطان در مقابلشان ظاهر می شود و به آنان می گوید: چرا دعوتم را نمی پذیرید؟ می گویند: ما را به چه فرمان می دهی؟ پس به آنان دستور می دهد تا بت پرستی کنند.

رویشان فراوان و زندگیشان پر از رفاه و آسایش می شود. همگی از یاد خداوند غافل می گردند چنانکه کسی پیدا نخواهد شد تا نام الله را بر زبان آورد، در آن هنگام صور رستاخیز دمیده می شود که همه مردم سخته می کنند و می میرند. سپس خداوند باران نری نازل می کند و بدین وسیله جسم و بدن مردگان همانند گیاهان بهاری می رویند و زنده می شوند پس بار دیگر در صور دمیده می شود در حالی که همه ایستاده و می نگرند گفته می شود ای مردم! بسوی پروردگار

اما آنچه به نظر مردم به صورت آتش جلوه گر می شود در حقیقت آبی است خنک و آنچه در نظر مردم به صورت آب خنک نمایان می گردد، آتشی است سوزنده.

دجال در حقیقت یکی از مظاهر فتنه و آشوب بزرگ است که با نهضت اسلامی حضرت مهدی به مبارزه و مخالفت می پردازد و با دانش و زیرکی و نیرویی که در اختیار دارد، مردم را از دینشان بر می گرداند و با فتنه مواجه می سازد؛ دجال ادعای خدایی می کند و می گوید تا با انجام دادن کارهای خارق العاده و اعمال شگفت انگیز مردم را گمراه و منحرف سازد برخی از مردم را فریفته اش می گرداند و خداوند گروه ایمان داران را استوار و ثابت قدم می دارد و آنان با حيله ها و نیرنگهای فریب نمی خورند.

رسول اکرم صلی الله علیه و سلم فرمودند: «آبادانی و فتح بیت المقدس پس از ویرانی مدینه خواهد بود و ویرانی مدینه، مقدمه جنگ و آشوبی است که پس از آن قسطنطنیه فتح خواهد شد و این فتح، مقدمه ظهور دجال می باشد.»^(۳۳)

«دجال همراه با هواداران یهودیش به طرف سرزمین شام حرکت می کند و مسلمانان را کاملاً در تنگنا قرار می دهد. در این هنگام حضرت عیسی بن مریم علیه السلام از آسمان نازل می شود، محل فرود آمدن حضرت عیسی علیه السلام در کنار مناره ای در محل دروازه شرقی دمشق و طبق برخی روایات در مقابل دروازه «لد» در فلسطین خواهد بود. در نخستین اقدام حضرت عیسی علیه السلام دجال را به قتل می رساند. وقتی که دجال کشته می شود، یهودیان و همدستان او که تعدادشان به هفتاد هزار نفر می رسد، شکست می خورند و متواری می شوند اما خداوند رازشان را افشا می نماید بطوریکه به امر خداوند عزوجل هر سنگی به سخن می آید و می گوید: ای بنده خدا! ای مسلمان! اینجا یک نفر یهودی است بیا و او را بکش.»^(۳۴)

از آن پس حضرت عیسی علیه السلام پیشوا و حاکم حکومت جهانی می شود و حضرت مهدی به عنوان معاون و یاور او خواهد بود؛ حضرت عیسی علیه السلام در اقدامات اصلاحی خویش، صلیب مسیحیان را می شکند و خوکیها را می کشد قوانین مالیات را بر می دارد و آن قدر مال و ثروت به مردم می بخشد که دیگر کسی نمی پذیرد. پرداخت زکات را به حال خود واگذار می نماید و برای جمع آوری آن هیچ اقدامی نمی نماید. به دادگری و عدالت فرمان

☑ دجال همراه

- با هواداران
- یهودیش به
- طرف سرزمین
- شام حرکت
- می کند و
- مسلمانان را
- کاملاً در تنگنا
- قرار می دهد.
- در این هنگام
- حضرت عیسی
- بن مریم
- علیه السلام از
- آسمان نازل
- می شود،
- در نخستین
- اقدام حضرت
- عیسی
- علیه السلام
- دجال را به
- قتل می رساند.

بشتایید. «و لله الأمر من قبل و من بعد»

پاورقی:

- ۱۹- ر. ک، دکتر عمر سلیمان الاشقر، القيامة الصغرى، صص: ۲۰۵-۱۵۷، دار النفائس بيروت ۱۴۲۲ هـ. ق.
- ۲۰- مسلم، صحيح مسلم: ۲۲۲۵۴، شماره روايت (۲۹۰۱) دار الحديث قاهره ۱۴۱۲ هـ. ق.
- ۲۱- امام احمد سرهندي، مكتوبات امام رباني، ج ۲، مکتوب ۶۷، ص: ۲۳۱، انتشارات صديقي زاهدان، ۱۳۸۳.
- ۲۲- حاکم، المستدرک: ۶۵۷/۵، شماره روايت (۸۴۸۲) دارالمعرفة ۱۴۱۸ هـ. ق.
- ۲۳- سنن ابى داود: ۱۱۰/۳، شماره روايت (۴۲۸۴) دارالکتب العلمية ۱۴۱۶ هـ. ق.
- ۲۴- سنن ابى داود: ۱۱۷/۳، شماره روايت (۴۲۸۵) دارالکتب العلمية ۱۴۱۶ هـ. ق.
- ۲۵- سيوطى، الرسائل العشر، العرف الوردى فى اخبار المهدي، ص: ۲۱۸، دارالکتب العلمية ۱۴۰۹ هـ. ق.
- ۲۶- سنن ابى داود: ۱۱۳/۳، شماره روايت (۴۲۹۲) دارالکتب العلمية، ۱۴۱۶ هـ. ق.
- ۲۷- سيوطى، الرسائل العشر، العرف الوردى فى اخبار المهدي، ص: ۲۳۲، دارالکتب العلمية ۱۴۰۹ هـ. ق.
- ۲۸- حاکم، مستدرک: ۷۲۷/۵، شماره روايت (۸۶۳۳) دارالمعرفة ۱۴۱۸ هـ. ق. و قرطبي، التذكرة فى احوال الموتى و امور الاخرة: ۲۱۴/۳، دار ابن كثير ۱۴۱۹ هـ. ق.
- ۲۹- سنن الترمذى، ص: ۹۰۰، شماره روايت (۲۲۶۹) دارالمعرفة ۱۴۲۳ هـ. ق.
- ۳۰- طبراني، المعجم الاوسط: ۵۳۸/۴، شماره روايت (۳۹۱۷) مکتبه المعارف، رياض ۱۴۱۵ هـ. ق.
- ۳۱- ر. ک، قرطبي، التذكرة فى احوال الموتى و امور الاخرة: ۲۲۸/۳، دار ابن كثير ۱۴۱۹ هـ. ق.
- ۳۲- حاکم، مستدرک: ۶۵۷/۵، شماره روايت (۸۴۸۶) دارالمعرفة ۱۴۱۹ هـ. ق.
- ۳۳- حاکم، مستدرک: ۶۵۷/۵، شماره روايت (۸۴۸۶) دارالمعرفة ۱۴۱۹ هـ. ق.
- ۳۴- بخارى، الجامع الصحيح: ۴۴۲/۸، شماره روايت (۷۱۳۱)، دارالکتب العلمية.
- ۳۵- صحيح مسلم: ۲۲۳۹/۴، شماره روايت (۲۹۲۲) دار الحديث قاهره، ۱۴۱۲ هـ. ق.
- ۳۶- سيد سابق، عقائد اسلامي، ص: ۲۹۱-۲۹۰، مترجم على آقا صالحى، نشر احسان ۱۳۸۰ هـ. ش.

- ۱- سنن ابى داود: ۱۱۳/۳، شماره روايت (۴۲۹۱) - دارالکتب العلمية ۱۴۱۶ هـ. ق.
- ۲- بيهقى، السنن الكبرى: ۲۰۹/۱، دارالمعرفة.
- ۳- بخارى، الجامع الصحيح: ۳۸۰/۴، شماره روايت (۳۱۱۶) دارالکتب العلمية ۱۴۱۲ هـ. ق.
- ۴- ابو داود، سنن ابى داود: ۱۰۹/۳، شماره روايت (۴۲۷۹) دارالکتب العلمية.
- ۵- ابن هشام، السيرة النبوية: ۳۱۷/۴، دارالكتاب العربي، ۱۴۱۰ هـ.
- ۶- ابو داود، سنن ابى داود: ۱۱۰/۳، شماره روايت (۴۲۸۳) دارالکتب العلمية.
- ۷- ابن تيميه، احمد بن عبدالحليم، منهاج السنة النبوية: ۲۱۷۴ دارالکتب العلمية.
- ۸- تفتازانى، مسعود بن عمر، شرح المقاصد: ۳۱۷/۵ عالم الکتب ۱۴۰۹ هـ. ق.
- ۹- سيوطى، الرسائل العشر، العرف الوردى فى اخبار المهدي، ص: ۲۵۳ دارالکتب العلمية ۱۴۰۹ هـ. هيتى، القول المختصر فى علامات المهدي المنتظر، ص: ۲۳، مکتبه سيد احمد شهيد، لاهور، پاکستان.
- ۱۰- محمد بن احمد سفاريني، لواعم الانوار البهية و سواطع الاسرار الاثرية: ۸۰/۲، چاپ قطر.
- ۱۱- شاه ولي الله دهلوى، ازالة الخفاء عن خلافة الخلفاء: ۶/۱، سهيل اكيدي، لاهور ۱۹۷۶ م.
- ۱۲- حسن يوسفى اشكوري، خرد در ضيافت دين، ص: ۱۸۵ چاپ قصيده ۱۳۸۰ هـ. ش.
- ۱۳- همان، ص: ۱۸۶.
- ۱۴- همان، ص: ۱۸۶.
- ۱۵- على كوراني، عصر ظهور، ص: ۳۹۱، مترجم: عباس جلالى، شركت چاپ و نشر بين الملل، ۱۳۷۹ هـ. ش.
- ۱۶- ر. ک، احمد امين، ضحى الاسلام: ۲۳۵/۳، نگاهى به احوال و آثار و افكار سيد ابوالاعلى مودودى ص: ۲۵۲، م: سعيد اسعد گيلانى، سلسله الاحاديث الصحيحة: ۴۲/۴، شيخ ناصر الدين البانى.
- ۱۷- دکتر عبدالحليم محمود، فتاوى الامام عبدالحليم محمود: ۱۱۶/۷، دارالمعارف، قاهره.
- ۱۸- عبدالمحسن بن حمد العباد، الردعلى من كذب بالاحاديث الصحيحة الواردة فى المهدي، ص: ۱۷۵، مطابع دار الرشيد، المدينة المنورة.

روايات
درباره
حکومت
حضرت مهدى
متفاوت اند
حداقل هفت
سال و
حداكثر چهل
سال ايشان
حکومت
مى کنند و
پس از آن
وفات خواهند
نمود